

Univerzální nástroj pro školy pro bezpečné školní klima

EGLE HAVRDOVÁ, MONIKA KOTRBOVÁ, MAREK POUR

KiVa je komplexní celoškolský program prevence a intervence v oblasti šikany, který školám poskytuje nástroje a učí je dovednosti, jak lze řešit šikanu a jak udržitelně předcházet šikaně vlastními silami. Předchozí školní rok proběhl pilotní projekt ověřování účinnosti ve 24 českých školách, od příštího školního roku 2023/24 se do programu mohou zapojit další školy. Co na program po více než roce implementace říkají čeští učitelé, jak je program úspěšný a s jakými výzvami se při zavádění programu setkali?

KiVa, původem finský program prevence a intervence šikany pro základní školy, byl vyvinutý v roce 2006 finskou Univerzitou v Turku. Efektivita programu byla vědecky prokázána v několika zemích světa, mimo samotné Finsko např. v Itálii, Velké Británii či Estonsku. Program byl přeložen do 15 jazyků, implementován ve více než 1 000 školách na světě a aktuálně je dostupný ve 22 zemích světa. Mezi ně se zařadila také Česká republika, do které finský program přenesla organizace Schola Empirica v rámci pilotního projektu ověřování účinnosti programu¹. Do pilotního projektu bylo zapojeno 24 českých škol z 5 krajů v České republice². Pomocí kvazi-experimentálního evaluačního designu s intervenční a kontrolní skupinou byla sledována efektivita programu KiVa na snížení šikany a viktimizace, zvýšení wellbeingu a zlepšení klimatu školy, posílení postojů proti šikaně a zvýšení sociálních kompetencí u žáků 4. a 6. ročníků³.

Prevence, intervence a měření jako klíč k úspěchu

Za účinností programu KiVa stojí unikátní kombinace prevence, řešení případů šikany a práce s výsledky z pravidelných měření. Ve výzkumech po celém světě se ukazuje, že nejefektivnější jsou preventivní KiVa lekce, v rámci kterých žáci pravidelně trénují klíčové dovednosti. Společně s dalšími prvky programu představují pro školy univerzální nástroj, kterým lze efektivně bojovat se šikanou a vytvářet bezpečné školní klima.

V rámci preventivních aktivit je pro žáky připraveno 10 KiVa výukových lekcí ročně (tj. celkem 20 vyučovacích hodin ve

frekvenci 2 vyučovací hodiny měsíčně), které vyučují třídní učitelé. Do programu je zapojena celá škola, tedy všichni žáci, učitelé i zaměstnanci školy, a důležitá je také spolupráce s rodiči. Pro všechny zapojené skupiny jsou připraveny tištěné i elektronické materiály rozdělené dle věku žáků do tří oddílů (1. oddíl pro žáky 1.–3. ročníků, 2. oddíl pro žáky 4.–6. ročníků a 3. oddíl pro žáky 7.–9. ročníků). Z tištěných materiálů mají učitelé k dispozici 3 oddíly Manuálu pro učitele, které obsahují tematicky seřazené aktivity uzpůsobené věku žáků. Ze začátku jsou zaměřeny na obecnější témata, například jak kontrolovat své emoce, jak přijímat odlišnosti či jak se zapojit do nového kolektivu. Postupně se přechází k diskuzím o šikaně a o tom, jakou roli v přetrvávání i ukončení šikany hraje kolektiv. Mimo tištěné materiály je pro učitele připraveno webové rozhraní, kde jsou uloženy elektronické přílohy do hodin, videa i prezentace. Pro žáky jsou také přichystané online KiVa hry a rodičům je určen Průvodce pro rodiče, který obsahuje základní informace o programu i prevenci šikany obecně. Součástí programu je i plošný monitorovací nástroj v podobě každoročního dotazníkového měření pro žáky a učitele. Ten školám umožňuje sledovat míru šikany a viktimizace ve škole a kvalitu implementace programu.

Jak probíhá realizace programu v českých školách

Na implementaci programu dohlíží zvolený koordinátor, může se jednat o metodika prevence, výchovného poradce, učitele či někoho z vedení školy. Koordinátor následně

¹ OP VVV projekt „KiVa: pilotáž přenositelnosti výzkumně ověřeného programu prevence šikany na ZŠ v ČR“. Reg. č. projektu: CZ.02.3.61/0.0/0.0/19_077/0016723.

² Bylo osloveno celkem 515 škol z 5 krajů v České republice – Praha, Středočeský kraj, Plzeňský kraj, Ústecký kraj a Královéhradecký kraj; osloveny byly státní a nespécializované školy s přibližně průměrnou kapacitou žáků pro zajištění co největší homogenity. Do finálního vzorku bylo vybráno 24 škol z 54, které projevíly zájem, a to na základě kritérií zajišťujících co největší možnou podobnost mezi školami.

³ Finální vzorek sestával z 807 žáků, pro něž bylo možné propojit anonymizační kódy napříč všemi měřeními. Žáci pilotních ročníků absolvovali online dotazníkové měření před začátkem školního roku v červnu 2020, v pololetí a na konci školního roku v červnu 2021.

sestavuje školní KiVa tým (skupinu zhruba 3 pedagogických pracovníků), který řeší podezření a případy šikany podle předem stanoveného metodického postupu programu. Koordinátor spolu s KiVa týmem absolvují 2denní školení pořádané certifikovanými lektory Schola Empirica, na němž se seznámí s obsahem programu, jeho komponenty a pravidly pro kvalitní implementaci.

Implementace představuje strukturovaný proces zahrnující plánování a přípravu před začátkem školního roku, realizaci preventivních a cílených aktivit v průběhu školního roku a hodnocení a evaluaci na jeho konci. V přípravné fázi koordinátor ve spolupráci s KiVa týmem vypracovává akční plán zahrnující harmonogram preventivních KiVa lekcí a postup šetření případů šikany. Na základě absolvovaného školení představí program ostatním učitelům ve škole a seznámí je s metodikou programu. Na začátku roku jsou s programem seznámeni také žáci a rodiče na třídních schůzkách nebo na společném setkání v aule školy. KiVa program dostává prostor na pravidelných schůzkách pedagogického sboru, kde mají učitelé možnost sdílet své zkušenosti z realizace programu ve třídách. Na hodnocícím setkání v polovině a na konci školního roku učitelé společně s vedením školy diskutují o průběhu implementace. Na konci školního roku se žáci a zapojení učitelé zúčastní KiVa dotazníkového měření. Na základě výsledků škola provede potřebné změny ve vytvořeném akčním plánu a upraví plán pro další školní rok.

Zkušenosti učitelů pilotních škol

Do pilotního programu bylo v prvním implementačním roce (20/21) zapojeno 12 škol z intervenční skupiny, dalších 12 škol program zavedlo v následujícím školním roce. Koordinátoři zapojených škol se každý měsíc či dva setkávali na online schůzkách moderovaných KiVa metodiky a pravidelně tak sdíleli postup v implementaci programu. Součástí metodické podpory byly také individuální konzultace a jednou za pololetí metodická návštěva ve škole včetně následku KiVa lekce. V průběhu pilotního projektu koordinátoři absolvovali 2 fokusní skupiny, první před začátkem školního roku, která byla zaměřena na motivaci a očekávání spojená s účastí v projektu. Druhá fokusní skupina proběhla v závěru prvního roku implementace, kdy koordinátoři zhodnotili přínosy programu a praktické bariéry v jeho realizaci.

Školy se do programu zapojily různou měrou: od zaměření se na pilotní ročníky (4. a 6. třídy) až po zahrnutí všech tříd ve škole. KiVa preventivní lekce vyučovali učitelé podle možností rozvrhu a poskytnutého prostoru buď v rámci třídnických hodin, pokud je na škole měli zavedené, nebo v běžných hodinách. Některé školy jako řešení zvolily projektové dny. Klíčové bylo nastavení systému výuky lekcí, které mají probíhat pravidelně (bez ohledu na to, v jaké vyučovací hodině).

Motivace škol zapojit se do pilotního projektu se lišila. Koordinátoři nejčastěji zmiňovali potřebu podchytit téma šikany, naplnit preventivní plán prevence, hledání koncepčního řešení, které propojí prevenci i řešení případů šikany, nebo chuť vyzkoušet něco nového, co má navíc ohlas v zahraničí. Mezi silné stránky programu koordinátoři řadili efektivitu implementace, systematickosti a strukturovanosti, pocit exkluzivity a záruky kvality, zvýšení wellbeingu i zlepšení klimatu školy a sdílenou odpovědnost za řešení šikany ve škole.

Přínosy programu po prvním roce – zjištění z fokusních skupin

Koordinátoři vnímali přínosy jak ve flexibilitě při sestavování konkrétní aplikace programu, tak ve snadné využitelnosti materiálů. Materiály obsahují velké množství aktivit a jsou jasné a přehledné. „Vytvořit ucelené materiály stojí hodně času, v KiVa je vše v manuálu na jednom místě,“ hodnotí koordinátoři. Učitelé oceňují také interaktivitu lekcí jak ve hrách, tak ve společném povídání nebo dramatizaci témat. Aktivity vedou žáky k samostatnému přemýšlení a hry uvolňují napětí ve třídě. Přidanou hodnotou programu je také možnost využití v třídnických hodinách. „Někteří učitelé neuměli využívat třídnické hodiny a KiVa jim dává smysluplnou náplň,“ shrnuje koordinátorka.

Mezi hlavní přínosy programu koordinátoři řadí jeho systematickosti a ucelenosti. Program má jednotnou a jasně danou strukturu. Jednotlivá témata na sebe navazují, lekce jsou provázané a díky celoškolnímu charakteru programu je možné zapojit všechny žáky. Program je specifický svým rozsahem a rozsáhlostí metodiky, pro každý ročník existují aktivity, které se soustředí na odlišná témata, udržují děti v pozoru a baví je. „Děti jsou z toho nadšené, často ze sebe chtějí všechno dostat, ptají se, kdy bude zase KiVa.“ Program vede ke shodě na definici a určení hranic toho, co je šikana. Díky jasně vymezeným rolím zpřehledňuje, kdo má téma šikany ve škole na starosti, a řešení šikany ve škole nepřipadá na jednoho člověka. „Preventista není jeden člověk, ale tým lidí, kteří si mohou navzájem poradit.“ Jako výhodu někteří koordinátoři zmiňují, že jim díky nastavenému systému ubýlo napomenutí třídního učitele. „Když to s dítětem projedná KiVa tým a třídní učitel dostane pozitivní zpětnou vazbu, nepřistupuje tolik ke kázeňským opatřením.“ Zároveň nedochází k tak častým střetům s rodiči, kteří vědí, že škola šikanu aktivně řeší.

Podle zjištění z fokusních skupin díky společné práci třídních učitelů a dětí program spontánně směřuje ke zlepšování vztahů. „Děti mají možnost poznat učitele i z jiné stránky než za katedrou.“ Třídní učitel má čas a prostor se třídou navázat bližší vztah. „Společnými prožitky se buduje kolektiv.“ Efekt programu se projevuje i v tom, že si děti mezi sebou o tématu povídají a nad problémy přemýšlí. Obdobný účinek má

PŘEDSTAVUJEME

KiVa program i na tým zapojených vyučujících, kteří se o tématu spontánně baví a přicházejí s dalšími nápady.

Bariéry a model přenositelnosti

Jedním z cílů pilotního projektu bylo identifikovat bariéry v implementaci programu a vytvořit model přenositelnosti. Realizaci programu komplikovala především situace spojená s pandemií Covid19, kvůli které bylo obtížné realizovat jednotlivé prvky KiVa programu, ať už KiVa preventivní lekce, tak řešení konkrétních případů šikany.

Na základě své předchozí zkušenosti s programy, které byly obsahově zajímavé, ale nárazové a časově omezené, koordinátoři vyzdvihují dlouhodobost KiVa programu. Vnímají ho jako investici do budoucna: „škola nemusí každý rok hledat nový projekt, jakmile se zavede systém, nemusí se nic dalšího nárazově organizovat“. Na druhou stranu objem samotný naráží na rozdílné postoje, může být složitý program skloubit s dalšími formami prevence, které tak do určité míry vytlačuje. Často zmiňovanou bariérou bylo hledání času a prostoru na realizaci KiVa lekcí, tedy kdy a v jakém objemu je vyučovat.

Předpokladem úspěšné implementace je dle koordinátorů týmový přístup ze strany ostatních vyučujících, který předpokládá dovednost koordinátorů nadchnout své kolegyně a kolegy. V některých školách se koordinátoři potýkali s prvotním negativním postojem kolegů. V případě většího množství nespolupracujících učitelů se aktivity realizují obtížně, role učitelského kolektivu a jeho nápomocnost koordinátorovi je tak jedním z důležitých bodů úspěšné

implementace. Klíčové je i nadšení nebo rozhodnutí samotného vedení školy realizaci programu podporovat. Ředitel/ka školy podobně vstupuje i do určování toho, co je a není v kompetenci učitelů. Napomoci implementaci tak může i určení úkonů souvisejících s KiVa programem jako součásti pedagogické práce. S tím souvisí i to, že je pro některé koordinátory podpora vedení zásadním faktorem.

KiVa program škole pomáhá nastavit dlouhodobý plán prevence šikany. Někteří vidí přínosy programu již po pár měsících, někde vnímají potřebu se s programem a jeho postupy ještě více seznámit. Od roku 2023/2024 se školám otevírá možnost se do programu KiVa zapojit. Pro více informací navštivte webové stránky www.scholaempirica.org.

Příklady zahraničních studií účinnosti programu KiVa:

- HUIJSING, G. a kol. A Large-Scale Replication of the Effectiveness of the KiVa Antibullying Program: a Randomized Controlled Trial in the Netherlands. *Prevention Science*, 2020, roč. 21, č. 5. Dostupné z: 10.1007/s11121-020-01116-4.
- KÄRNÄ, A. a kol. A large-scale evaluation of the KiVa antibullying program: Grades 4–6. *Child development*, 2011, roč. 82, č. 1, s. 311–330. Dostupné z: <https://doi.org/10.1111/j.1467-8624.2010.01557.x>.
- NOCENTINI, A. a E. MENESINI. KiVa anti-bullying program in Italy: Evidence of effectiveness in a randomized control trial. *Prevention science*, 2016, roč. 17, č. 8, s. 1012–1023. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s11121-016-0690-z>.



Egle Havrdová, Ph.D., garantka KiVa v ČR, Schola Empirica, z. s.



Mgr. Monika Kotrbová, koordinátorka a metodička KiVa, Schola Empirica, z. s.



Mgr. Marek Pour, evaluátor, Schola Empirica, z. s.

SCHOLA 
EMPIRICA